

КОЛІЗІЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВ ЗА ВЧИНЕННЯ АКТУ АГРЕСІЇ

COLLISIONS LEGAL REGULATION INTERNATIONAL RESPONSIBILITY OF STATES FOR COMMITTING AN ACT OF AGGRESSION

Касинюк І.В.,

здобувач кафедри міжнародного права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У статті досліджено інститут міжнародно-правової відповідальності держави за вчинення акту агресії. Виявлено колізії та прогалини правового регулювання відповідальності держав за це міжнародно-протиправне діяння.

Ключові слова: міжнародно-правова відповідальність держав, акт агресії, Рада Безпеки ООН, право вето, колективна самооборона.

В статье исследован институт международно-правовой ответственности государств за совершение акта агрессии. Выявлены коллизии и пробелы правового регулирования ответственности государств за это международно-противоправное деяние.

Ключевые слова: международно-правовая ответственность государств, акт агрессии, Совет Безопасности ООН, право вето, коллективная самооборона.

In the article the institution of the international legal states' responsibility for the committing of acts of aggression is researched. The collisions and lacunes of the legal regulation of states' responsibility for this gravest breach against the international peace and security are revealed.

Key words: international legal responsibility of the States, act of aggression, Security Council of the UNO, veto, collective self-defense.

Актуальність теми. Міжнародно-правова відповідальність вважається однією з найбільш актуальних проблем сучасного міжнародного права. Інститут міжнародної відповідальності держав має найважливіше значення у сфері підтримки міжнародного правопорядку та підвищення ефективності міжнародного права. Недотримання державою міжнародно-правових вимог, як правило, призводить до відповідних юридичних наслідків, зокрема, до індивідуального чи колективного примусу з боку інших держав. На сьогоднішній день в практиці міжнародних відносин держав можна спостерігати випадки їх «ухилення» від правової відповідальності за агресивні дії. Дане питання є дуже актуальним і потребує вирішення шляхом прийняття відповідних міжнародних актів, що б заповнювали існуючі прогалини регламентації міжнародно-правової відповідальності держав за вчинення актів агресії.

На сьогоднішній день у доктрині міжнародного права існує незначна кількість нових комплексних досліджень даної проблематики. Питаннями відповідальності держав за агресію займалися значне коло правників, серед них можна назвати М.В. Буроменського, С.В. Саяпіна, О.В. Задорожнього, В.А. Василенко та ін. З огляду на все вищенаведене можна стверджувати, що обрана тематика є надзвичайно актуальною, має теоретичне і практичне значення.

Мета статті – дослідити інститут міжнародно-правової відповідальності держав за вчинення актів агресії та виявити прогалини його регламентації.

Виклад основного матеріалу. В 1945 р. в рамках ООН було створено, на перший погляд, ефективний інститут запобігання війнам та вирішення спорів мир-

ними засобами. Мир та безпека людства зрештою стали головним завданням світової спільноти. Для досягнення цієї цілі було запроваджено інститут колективної безпеки на чолі з Радою Безпеки ООН, яка отримала можливості присікти акти агресії та застосувати ефективні санкції з метою запобігання загрозам миру і безпеці людства. Означений механізм був задуманий як набагато ефективніший, ніж його попередники, створені в рамках вестфальської чи версальської систем.

Проте одразу стали очевидними недоліки системи колективної безпеки ООН. По-перше, держави не могли домовитись щодо визначення акту агресії і прийняття єдиного документу, що завбачав би чітку заборону агресії. Досі не існує договірного визначення цього найтяжчого міжнародного правопорушення, а прийнята у 1974 р. резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 3314 має рекомендаційний характер. По-друге, механізм прийняття рішень в Раді Безпеки ООН виявився неефективним з огляду на так зване право вето.

У XXI ст. людство стикнулося з феноменом «профілактичної війни». Безперервні новини про атаки терористичних організацій часто служать прикладом «інформаційних технологій» задля виправдання агресивних дій. Досвід останніх війн свідчить, що в сучасному світі прагнення вирішити міжнародні проблеми силою зброї, якою б досконалою та надточною вона не була, нерідко виявляється контрпродуктивним. Підтвердженням тому є війна США у В'єтнамі та СРСР у Афганістані. Агресія США проти Іраку призвела не до послаблення, а до зростання терористичної загрози як в самій Америці, так і в регіоні Близького та Середнього Заходу [3, с. 22].

Наступною нагальною проблемою є доступ до природних ресурсів як причина розв'язання агресивної війни. Голова Федерального резервного управління (1987–2006 р.) США А. Грінспен наголошував на тому, що «основною причиною війни в Іраку стала нафта». Особливість таких війн за ресурси полягає у приховуванні реальних причин під іншими формальними приводами, що надають «шляхетності» державам-агресорам та створюють їм образ «рятивників світу». Як правило, такими приводами стають боротьба з тероризмом, пошук осередків розробки ядерної зброї, боротьба з порушеннями прав людини та тоталітарним режимом. У даному контексті тероризм є вигідним для держав-агресорів, оскільки боротьба із ним в очах світового співтовариства виправдовує будь-які агресивні дії [7, с. 146–149].

У 1974 р. було прийнято Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН № 3314 «Визначення агресії», яка дозволила встановити ознаки акту агресії. Резолюція хоча і не має юридично обов'язкової сили, проте фіксує звичаєві норми міжнародного права. Сьогодні вона взята за основу для внесення змін до Римського Статуту Міжнародного кримінального суду щодо встановлення міжнародної кримінальної відповідальності високопосадовців за вчинення акту агресії.

Агресією, згідно зі ст. 1 Резолюції, є «застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканості або політичної незалежності іншої держави, або будь-яким іншим чином, не сумісним зі Статутом ООН...» [10]. Відповідно до ст. 2 Резолюції, агресором визнається та держава, що першою застосувала збройну силу проти іншої держави. Ознака першості є *prima facie* свідченням акту агресії. Наступною ознакою агресії визначено «достатньо серйозний характер» незаконного застосування державою збройної сили. Ця риса відмежовує агресивні дії від інших випадків застосування сили, наприклад, прикордонних інцидентів або збройних провокацій [2, с. 168–169].

Відповідно до ст. 5, «жодні міркування політичного, економічного, військового або іншого характеру не можуть виправдовувати агресію». Агресивна війна є найтяжчим міжнародним правопорушенням і тягне за собою міжнародну відповідальність. У сучасному міжнародному праві немає жодної норми, яка б дозволяла порушувати суверенітет та територіальну недоторканість держави. Агресія, розпочата в порушення норм міжнародного права, є спланованим вчинком, за який держава повинна нести міжнародно-правову відповідальність, а його організатори мають бути притягнені до міжнародної кримінальної відповідальності.

Найгострішим, на нашу думку, є питання притягнення держав до відповідальності за вчинення агресії без винесення рішення про це Радою Безпеки ООН, до складу якої входять п'ять держав (РФ, США, Франція, Великобританія і Китай), що можуть заблокувати рішення стосовно себе або тоді, коли задіяні їх інтереси. Відповідно до п. 2-3 ст. 27 Статуту ООН, рішення Ради Безпеки ООН з непроцедурних (тобто важливих) питань вважаються прийнятими, коли за них подані голоси дев'яти членів Ради

з п'ятнадцяти, включаючи співпадаючі голоси всіх постійних членів Ради, причому сторона, що приймає участь у спорі, повинна утриматися від голосування (правило одногослосності) [13]. Отже, п'ять постійних членів Ради мають право вето.

Правило одногослосності постійних членів з самого початку створення ООН викликало та продовжує викликати спори серед її держав-учасниць. Так, на конференції у Сан-Франциско 1945 р. це питання було предметом найдовших та найгорячіших дебатів. Був момент, коли суперечки щодо даного питання майже стали причиною зриву Конференції. Невеликі держави побоювалися, що у випадку загрози миру з боку однієї з держав «великої п'ятірки» Рада Безпеки буде позбавлена можливості приймати рішення, а у випадку зіткнень між двома державами, що не є постійними членами, «велика п'ятірка» зможе приймати довільні рішення. Керуючись цими міркуваннями, невеликі держави прагнули обмежити право «вето». Однак великі держави одногослосно наполягали на тому, що це положення є життєво важливим, та підкреслювали, що головна відповідальність за підтримку міжнародного миру та безпеки лягає тягарем на них [8].

Сьогодні переважна більшість держав вважають, що право вето є «недемократичним анахронізмом». В бік Ради Безпеки постійно лунають обвинувачення стосовно того, що вона є «ефективною лише для захисту прав та інтересів її постійних членів». Держави – члени ООН не відчують своєї причетності до прийняття рішень, тому що більшість засідань відбувається, так би мовити, «за зачиненими дверима» та найчастіше інформацію стосовно їх результатів держави отримують вже постфактум.

Так, наприклад, Росія неодноразово підкреслювала, що, на її думку, «немає підстав змінювати теперішній статус постійних членів Ради Безпеки в органічному взаємозв'язку їх прав та обов'язків». Більш того, вона заявляла про те, що реформа Ради Безпеки, яка хоч в чомусь обмежує прерогативи та повноваження «п'ятірки», є для неї неприйнятною [4]. У лютому-березні 2014 р. Російською Федерацією було анексовано частину території України. На думку О.В. Задорожного, «агресія РФ проти України ставить під загрозу функціонування Ради Безпеки ООН – органу, на який покладено головну відповідальність за підтримання міжнародного миру та безпеки». Науковець наголошує: «Ситуація, в якій держава-агресор є постійним членом Ради Безпеки ООН і має право вето на її рішення, нівелює саму сутність та підриває значення Ради Безпеки, а на практиці – робить неможливим його ефективне функціонування, виконання завдань, найбільш важливих для всього світового співтовариства». Тому необхідним є реформування Ради Безпеки ООН таким чином, щоб позбавити державу-агресора блокувати його роботу [5, с. 295]. На прикладі можна побачити, що право вето держав «п'ятірки» може призводити до негативних наслідків та загрожувати миру та безпеці, обов'язок підтримання яких, в свою чергу, взяла на себе ООН.

Саме внаслідок застосування Російською Федерацією вето 15 березня 2014 р. Рада Безпеки не вжи-

ла заходів зі запобігання порушення територіальної цілісності України [1, с. 941]. Так, безумовно, в цій ситуації був задіяний інший механізм прийняття рішень – голосування в Генеральній Асамблеї – прийняття резолюції 68/262 під назвою «Територіальна цілісність України» [11], і це ще раз підтвердило те, яким недовим виявляється головний орган ООН з миру і безпеки. На думку С.В. Саяпіна, оскільки норми, викладені в резолюції, мають обов'язкову юридичну силу, то і сама Резолюція повинна розглядатися, принаймні значною мірою, як така, що має обов'язкову юридичну силу [12, с. 265]

В рамках 69 сесії Генеральної Асамблеї ООН, яку було відкрито 19 вересня 2014 р., відбулася зустріч на рівні міністрів щодо питання права вето у Раді Безпеки. Обговорювалася пропозиція Франції, яка рік тому виступала з ініціативою зобов'язати постійних членів Ради Безпеки добровільно утримуватися від застосування права вето для блокування дій, спрямованих на запобігання або припинення насилля. Росія заявила, що не згодна з вимогою змінити порядок застосування вето. Експерти зазначили, що механізм права вето необхідно зберегти, а дії Франції є кон'юнктурними і можуть створити небезпечний прецедент [9].

Наступним колізійним питанням є регламентація процедури колективної самооборони у випадку вчинення актів агресії. С.О. Єгорова наголошує на тому, що «саме право на колективну самооборону стало підґрунтям, зокрема, для створення конфронтуючих військово-політичних союзів НАТО та Організації Варшавського договору... в умовах існування ядерної зброї блокувальний механізм стримування практично паралізував статутну систему».

На нашу думку, єдиним випадком, в якому можна вживати заходів самооборони – це збройний напад,

що відбувся. Метою ООН є підтримання міжнародного миру та безпеки. Але завдання ООН полягає не тільки у тому, щоб реагувати на акти агресії, а й у тому, щоб вживати заходів для попередження та ліквідації загрози миру. Зі ст. 1 Статуту ООН витікає, що підтримання міжнародного миру та безпеки не означає просто підтримання *status quo*. В контексті Статуту ООН міжнародна безпека означає безпеку колективну, а не національну. Її необхідно розуміти як безпеку кожного члена міжнародного співтовариства, тобто можливість користуватися в умовах миру правами на суверенну рівність, правом на самовизначення, свободою вибору політичної, економічної та соціальної систем; дотримання принципу поваги до прав людини. Але національна безпека, в свою чергу, відповідно до основних принципів міжнародного права, включає в себе недоторканість кожного з членів міжнародного співтовариства та запобігання військових дій на міжнародному рівні, що можуть викликати ескалацію насилля. На нашу думку, безпека в будь-якому випадку повинна забезпечуватися за допомогою мирних заходів у сфері міжнародних відносин з метою подальшого укріплення міжнародного правопорядку, досягнення більшої справедливості та рівності держав у світі.

Висновки. Статут ООН, зобов'язавши членів міжнародного співтовариства «забезпечити прийняття принципів та встановлення методів для того, щоб збройні сили застосовувалися не інакше, як у загальних інтересах», сформулював принцип централізованого застосування збройних сил (в тому числі в цілях придушення актів агресії), передбачивши в якості винятку право держави на індивідуальну та колективну самооборону. Однак у післявоєнний період виключення зі статутного принципу стало правилом, а сам принцип – виключенням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Буроменський М.В. Політичні підстави та міжнародно-правові проблеми постійного членства Російської Федерації в Раді Безпеки ООН / М.В. Буроменський // Українська Революція гідності, агресія РФ і міжнародне право : [кол. монографія]. – К. : К.І.С., 2014. – 1014 с.
2. Вышинский М.П. Юг Африки: апартеид, геноцид, агрессия / М.П. Вышинский. – М. : Юридическая литература, 1988. – 272 с.
3. Гаджиев К.С. Размышления о тотализации войны: политико-философский аспект / К.С. Гаджиев // Вопросы философии. – 2007. – № 8. – С. 3–22.
4. Гришаева Л. Право вето – важнейший вопрос реформы Совета Безопасности ООН. Позиции стран по реформе СБ / Л. Гришаева // Обозреватель. – 2006. – № 5 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.observer.materik.ru/observer/N6_2006/6_12.htm.
5. Задорожний А. Последствия аннексии Крымского полуострова Российской Федерацией для международного правопорядка / А. Задорожний // Национальный юридический журнал. – 2014. – С. 292–296 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.jurnaljuridic.in.ua/archive/2014/6/65.pdf>.
6. Котнюк Ю. Міжнародне право переможців не судить. У конфліктах між державами бездоганність юридичної позиції іноді безпорадна перед правом сили / Ю. Котнюк // Юридичний вісник України. – 2014. – № 51/52. – С. 4
7. Маляр Г. Доступ до природних ресурсів як причина розв'язання агресивної війни / Г. Маляр // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 9. – С. 146–149.
8. Официальный сайт ООН. Конференция в Сан-Франциско [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.un.org/ru/aboutun/history/sanfrancisco_conference.shtml.
9. Панова В. Почему Францию раздражает российское право вето в ООН / В. Панова // Университет МГИМО: «Защитить Россию» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.mgimo.ru/news/experts/document261475.phtml>.
10. Резолюция 3314 (XXIX) от 14 декабря 1974 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/aggression.shtml.
11. Резолюция A/RES/68/262 от 27 марта 2014 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N13/455/19/PDF/N1345519.pdf?OpenElement>.
12. Саяпін С.В. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 68/262 через призму загального міжнародного права / С.В. Саяпін // Українська революція гідності, агресія РФ і міжнародне право : [кол. монографія]. – К. : К.І.С., 2014. – 1014 с.
13. Статут ООН від 26 липня 1945 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf.